

KRITIKAI LAPOK

a magyar tudományosság, szépirodalom és művészet érdekében.

II. évfolyam 15. szám.

1863. April. 12.

Megjelenik minden vasárnap 2—3 félvnyi tartalommal.

Előfizetési díj új előfizetők részéről egész évre 10 ft. — félévre 5 ft. — negyedre 3 ft.
„ „ régi „ „ „ „ 8 „ „ 4 „ „ 2 „
Egyes szám ára 40 kr. Az előfizetések a „Kritikai Lapok“ szerkesztőségéhez (Pest, Nagyhid-
utca Redoute épület) intézendők.

Tartalom: Tanügy. IV. A tanszabadságról. — A m. tud. Akadémia munkássága. VII. — Könyvszemle: I. Logika, lélektani alapon fejtegetve Brassai Sámuel által — II. Zene-katé, írta Bartalus István. — III. Legújabb — Tárca: Vegyesek.

Tanügy.

IV. A tanszabadságról.

(Folytatás.)

„Becsületes ember nem tudja hogyan mozogjon, mikor két akadály közé szorul: törvények (?) közé, melyek tiltják a mit mondani, és pártok közé, melyek megrontják a mit tenni kellene.“

D. Felix orleansi püspök válaszából Quinet Edgardhoz a lengyelek ügyében.

Örökös viszhangját képezik a nagy nevű és érdemű orleansi püspök ime szavai az emberi nem egy régi régi, súlyos súlyos panaszának. Panaszának nem a természet adta hideg vagy meleg, szárazság vagy nedvesség túlságai ellen, nem a kártékony állatok elszaporodása vagy az életre szükséges dolgok megfogyása s hiánya ellen, nem az elemek romboló kitörései ellen földrengések, tűzhányás és vizáradások által, nem a halálnak ragályok által hirtelen elszaporodott esetei vagy házi állatainak pusztulása ellen, nem gyötrő s undort okozó betegségek elhatalmasodása ellen, hanem egyenesen saját — élhetlensége ellen.

Midőn Horác az éneklé, hogy *Justum et tenacem propositi virum*, evvel, ha szavait végig elemezzük, ő sem mondott mást mint az orleansi püspök mikor becsületes embert emleget; s midőn folytatja énekét, hogy „*Nec civium ardor prava ju-*

bentium, Nec vultus instantis tyranni," ő is a két akadályt részletezi, melyek közé a becsületes ember gyakran szorul, csak hogy ő, — mivel a köztársaság végén s a császárság elején élt, a pártokat teszi első helyre, a törvényt pedig a másodikra s aztán nem is él az orleansi püspök euphemismusával s nem nevezi a zsarnokot törvénynek, hanem saját nevén t. i. tyrannusnak.

Dupanloup Bódog, az orleansi püspök s 1854 óta a francia akadémia tagja, az épen oly tudós mint nemes, épen oly ékesen szóló mint apostoli életű férfi, ki úgy látszik a francia papság egyik örök diszét Fénélon-t választotta élete mintájául, oly állást foglal el kortársai között, melyen csak mély lelki gyötrelém sajtolható ki a cikkünk fölött álló panaszát, mert hogy a becsületes ember alatt, ki nem tudja hogyan mozogjon, a francia főpap önmagát érté s mindenkit, ki az övéhez hasonló helyzetben van, az, úgy hiszszük, mindenki előtt önként világos.

Már, kérem tisztelettel, ha a keresztyén főpap a keresztyén Európában, ha a francia ember saját hazájában, a társalgási előzékenység és simaság classicus földjén, ha az akadémikus az akadémiában úgy érzi, hogy a törvénytől nem mondhatja a mit mondania kellene; s ha ugyanaz, mert érett koránál, tudományánál, polgári állásánál és egyházi hivatalánál fogva bármely párthoz tartoznia erkölcsileg lehetetlen, úgy érzi, hogy a pártoktól nem teheti a mit tennie kellene: hogyan meri a szegény magyar író e szót „tanszabadság“ — oda tüzni már most másodszer cikke cziméül?

Hogyan, hogyan nem, az itt mindegy. Mi oda tüztük és t. olvasónk bizonyos lehet benne, hogy a nehézségekre nézve, mikkel a dolog jár, nem ámítjuk magunkat, midőn mondjuk, hogy akár tudja a becsületes ember hogyan mozogjon, akár nem, mozognia még is kell. Az ő dolga úgy evezni odább a scylla és charibdis között (mely két dolog hihetőleg szintén azt a két tüzet jelenthette, mely közé az előre törekvő ember gyakran kerül) hogy hajója törését vagy elmerülését minél későbbre halasztgathassa, vagy, ha kedvez a végzet, szerencsésen ki is kerülhesse.

Ha arra kellene felelnünk, hogy tudunk-e hazánkban oly helyet, például oly várost, melynek közgyűlésein az, a ki beszélni késztetve érzi magát, egész bizonyossággal tudhatja, hogy szavait csendben meg fogják hallgatni végig, s hogy, ha valakinek kifogása lesz a mondottak ellen, egész illedelemmel, — mert hisz ez kölcsön fejében megy, oly kölcsön fejében, mely

nem marad kamat nélkül, — mondandja el a mi ellenvetése talál lenni; vagy ha azt kérdené valaki tőlünk, ismerünk-e sok olyan népesebb családi kört, melyben annyira vérré vált a kölcsönös kimélés, hogy ok nélkül egyik sem szól, hanem azt a szabályt követik önként és házi szokásból, mely azt mondja: *dic aliquid silentio melius aut tace*, de a hol azután a ki szólni akar, ismét előre biztosítva van, hogy senki sem fog rá rivalani a másutt szokásos „hallgass! egy szót se! szót se többet, fogd be szádat stb.“ vagy mint az angolok mondják „hold your tongue“ féle letorkolásokkal; vagy ha azt kérdezné, az irodalom terén szokás-e nálunk méltányosan bánni az irással, azt elolvasni, s csak azután felelni rá, ha meg vagyunk győződve, hogy mi hibánk által nem értettük az író szavait félre, s nem is az írónak felelni, hanem az irottnak, mert az író eltűnt, s csak írása maradt meg utána, s ha az írás netalán hibás volna, vagy ha az, a mi ott írva van netalán tévesztő volna, szokás-e azt úgy igazítani helyre, hogy az irott hiba vagy tévedés kimutattassék, de az író olyba vétessék, mintha soha sem létezett volna: ilyen és hasonló kérdésekre ha felelnünk kellene, alkalmasint arczipulással és lesütött szemmel azt volnánk kénytelenek megvalani, hogy mi olyan várost, olyan családi köröket nem ismerünk s olyan irodalmi szokással nem dicsekedhetünk.

És még is tanszabadság?

Mintha valaki, a ki soha egy kapavágást sem tett s nem tétetett szöllejében, még is azt akarná, hogy bora nemcsak sok legyen, hanem arany érmet is nyerjen a londoni volt vagy hamburgi leendő kiállításon.

Tanszabadság ott, hol a nyilatkozás szabadsága még a család körében sines biztosítva? tanszabadság ott, hol a köztanácskozásoknál a letorkolás, a lepisszegés vagy lezúgás napi renden van? tanszabadság ott, hol az irott íge szolgái közt napi renden vannak az öklözések, párbajok és leggaládabb kihívások?

Mintha valaki egész életében soha sem tisztította vagy tisztította volna sem lakát sem öltözetét, sem butorait sem fegyvereit, sem udvarát sem házat és mégis azt kívánná, hogy egészséges legyen és jókedvű, és köztisztületben részesüljön.

A tanszabadsághoz az első lépés az, hogy mindnyájan hallgassunk, valahányszor csak azért beszélünk, mert indulatunk beszélni kész, és csak akkor beszéljünk, mikor a hallgatónak java iránti tekintet tanácsolja, hogy szóljunk. E hallgatás kifelé is lesz jó hatással, de befelé is. A gyéreb szó becsben növekedni fog már csak annálfogva is, mert *quod rarum, charum*; de

növekedni fog becsben azért is, mert ha bis ad limam semel ad linguam, a meggondolt szónak meg lesz sava és borsó, éle és súlya, méze és fulankja, s a ki hallja, nem igen érzendi magát készletve „hallgass“t kiáltani a beszélő fejére.

S ha majd kevesebb lesz a beszéd, de nyomósb; kevesebb a szó, de a ki mondta egyszersmind embere is szavának; ha mind a beszélő mind a hallgató tudni fogja, hogy van olyan szó is, melynek bece felülmulja nem egy gyöngynek de valamennyinek az értékét: akkor majd összeülhetnek, és kezdhetik a szóváltást arról, hogy mi kellene minden arra, hogy a tanszabadság tetteleg is létesülhessen közöttünk.

A. n. n. i. sz.

A m. tud. Akadémia munkássága.

VII.

Multkori e nemű tudósításunk vége itt következik.

Mart. 30-án osztály-ülés előzte meg az összest.

Az osztályülésben az akad. két tagja olvasott, mind a kettő a levelezők sorából.

Mátyás Florián Magyar ősnyelvi tanulmányok címe alatt nyelvtörténeti szótárából közlé nézeteit a hallott beszédben előforduló némely szók fölött. Teljes otthonossággal fejtegeté a nyelv régi emlékeiből felhozottszó példányokat és az alakváltozásokat, melyeken azok átmentek.

Budenz József pedig értekezett „A magyar igekötőről általában, s különösen a MEG jelentéséről. Alaposan és érzékezéssel megczáfolá azon véleményt, mintha a magyar ige eredetileg nem ismerte volna azon segéd szócskákat, melyek az igénél már logikailag is nélkülözhetlenek; mert a legrégebb igével mindig a leginkább szembetünő lények leginkább szembeötlő mozgásaira akarta figyelmeztetni társait az ember, a ki azokon a mozgásokon vagy bámult, vagy megijedt, vagy megörült, vagy megdöbbsent. A mozgást pedig képzelni sem lehet mód és irány nélkül, ez irányt nem határok nélkül. — Ezen irány határ és mód szavak által kifejezve nemzé idővel azt, a mit nyelvtanáraink igekötőnek neveznek.

Gyönyörrel fogja olvasni a nyelvész az alapos nyelvbölcsész értekezését, mely a szó-alkotó lélek és a nyelv-alkotó

nemzeti szellem titkos de szabatos munkásságára meglepő világosságot áraszt.

Mondtuk, hogy érkezéssel czáfolá meg azoknak nézetét, kik idegen nyelvektől eltanultnak vélik az igekötők használatát. E szóval azt akarjuk kifejezni, hogy nem sajnálta felvett munkájától az időt, nem vesztegette a szót annak kijelentésére, hogy rá nem ér, vagy, hogy nincs szándéka tüzetesen szólni a tárgyhoz; sőt szólt mindjárt a dologhoz, és nagyon szeretnők volna hallani tovább, midőn az érkezéssel dolgozott értekezés folytatását más alkalomra kellett halasztani.

Az összes ülés az akad. úgy bel- mint külügyeinek igen érdekes pontjaival foglalkozék. A nyelvtudományi bizottság azon jelentése nyitá meg ezeknek sorát, melyet Fogarasi János r. tagnak indítványa nyomán készített. E jelentés értelmében fel fog szállíttatni mindenki, hogy a Nagy Szótárt illető bármily észrevételét tegye írásba s küldje be a nyelvtud. bizottság jegyzőjéhez Hunfalvy Pál r. taghoz, hogy azok megrostáltatván, ha alaposaknak találtnak, egy „pótlékfüzetbe“ egybegyűjtve, minden egyes beküldőnek neve alatt feldolgozva, közrebocsáttathassanak. A felszólítás közretételét hirlapok útján a titoknoki hivatal eszközöndi, valamint a Nagy Szótár füzetek borítékján is.

Egy másik bizottság, t. i. a statistikai is adott be egy igen fontos jelentést és ennek kapcsolatában a nm. m. k. helytartótanácsához küldendő felterjesztést, mely szintén egész terjedelmében felolvastatván mindenben jóváhagyatott. Ennek megindítására a bizottságnak azon mindig ujuló és erősülő meggyőződése szolgáltatott okot, hogy kormányi tekintélylyel intézkedhető statistikai hivatal támogatása nélkül az akadémia statistikai bizottsága a legtöbb esetekben hiába fárad, hiába vesztegeti munkáját és tagjainak legjobb erejét és drága idejét, köztudomásu dolog lévén, hogy minden statistikai adat csak úgy becses, ha hiteles, teljes és pontosan megujuló, valahányszor kell, legyen óránkénti vagy évszázadonkénti időközök múlva.

A fölterjesztés eredményére nézve nem ringatjuk magunkat fellengő reményekkel; de a mely gally virágzott, csak hamarabb reméltet gyümölcsöt mint a virágozatlan.

A kit e fölterjesztés szövege érdekel, meglelheti a többi közt a P. Napló f. é. 77. számában. Mi csak azt az egy helyet emeljük ki belőle, hol mondja, hogy a statistika dolgában is hátramaradtunk, minek oka az, hogy nálunk külön statistikai hivatal még nem létezik, pedig kétséget nem szenved, hogy a sta-

tistikai adatok rendszeres, pontos, teljes és hű összeállítása nélkül öntudatos és üdvös kormányzás az öntudat oly magas fokán élő jelenkorban már lehetetlen, nincs is Európában művelt állam, melynek kormányát ily statisztikai hivatal ne támogatóna. Ennek tiszte minden szükséges adatokat rendszeresen összegyűjteni, kitisztázni, egybeállítani s közhasználatul kiadni. Ezt sükeresen eszközölni rendes hatósági tekintély nélkül lehetetlen.

E szerint a fölterjesztés az adatok hitelességén kívül azoknak rendes és pontos beküldésére fekteti a fösúlyt, mert csak így lehetnek azok teljesekek és csak teljes ismerete a viszonyoknak nyújthatja a szükséges alapot, melyre akár elméletét fektethesse a tudomány, akár pedig intézkedéseit, még pedig gyakran gyógyító, gyakran lappangó veszélyt elhárító, gyakran pedig a létező javakat biztosító intézkedéseit a kormány.

Az elintézendő tárgyak böségénél fogva az akad. ülése esteli kilencz óra után érte végét. E tárgyak közül kiemeljük még a következőket:

Kubinyi Agoston tiszt. tag előadá, hogy néhai Szontagh Gusztávnak siremléket emeltek jó barátai és tisztelői, s hogy az e célra gyűjtött pénzből fennmaradt összegben a boldogultnak arczképét festetvén, ezzel az akadémiát ajándékozzák meg. Az arczképet Kovács Mihály a mennyi szeretettel annyi sikerrel örökítette meg a vásznon. Mi láttuk a megszólalásig hű s a vásznonból élelnagyságban kidomborodó képet, mely azonban az akadémia teremében csak úgy foglalhatott helyet, ha titkos szavazás útján erre méltónak ítéltetik. Három ellenében 13 szavazat helyet ítélt a képnek, s tudván mily villámló fényt vet gyakran egyegy híven megörzött szó a cselekvők lelkületére, följegyezzük, a mit a szavazás eredményének hallatára egy lev. tag talán inkább elmésen mint igazán kiröppentett mondván „bizonyosan hegelianus volt az a három tag.“ Élcznek megjárja, az uralkodó hangulatról is tehet tanuságot, de a cselekvés komoly ünnepélyével, a titkos szavazást kívánó szabályok iránti tekintettel, s azon kimélettel nem egyezik meg, melylyel egymás szabadságát tűrnünk Vörösmarty hymnusa is megtaníthatott volna.

Hadd álljon itt még egy két szó a Szontagh Gusztáv arczképének művészi alkotójáról, Kovács Mihályról.

Mikor legközelebb nála voltunk, azon nyilatkozattal lepett meg, hogy ez alkalmasint utolsó műve, melyet itthon egyik közintézetünkre való tekintettel készít, s hogy már csak néhány családi megbizásnak akar megfelelni; mi meg lévén, itt fogja

hagyni hazáját és a pyrenaei félszigeten teendő néhány havi műutazás után Párisban szándékozik megtelepedni, mert itt hon nem kap munkát.

Ki most két éve Kazinczy Gábor személyét és vonásait látta a művész ecete alól kikelni, most pedig Szontagh Gusztávét s ki az érdekes műhelyben megfordulván, többi dolgozatait is vizsgálhatá; ki végre egyéb nagyobb művein kívül azon Assumtáról is emlékezik, mely mintegy öt vagy hat évvel ezelőtt a nemzeti Museum köröndében közszemlére volt kitéve: az megdöbbenve fogja kérdezni velünk együtt, hogy mi oka lehet annak, hogy nálunk több a tehetség mint a szükséglet, hogy annyi jelesünk a külföldnek kénytelen oda ajándékozni élete gyümölcseit, mert itthon nincs sem templom sem palota elég, melyek műveiket elfogadván, ujak alkotására nyujtanának ihlettséget és kedvet. Mondtuk a külföldnek kénytelen oda ajándékozni, mert a mit a művész ad, ha aranynyal mérik is fel teremő lelke és alkotó keze műveit kortársai, ajándék az mindig, épen úgy mint ajándékba kapta tehetségeit a természettől ő is. Műveit meg lehet ugyan fizetni, de művészetét nem. Hát ha azután az az eset is áll elő, hogy ha ingyen akarná adni műveit, akkor meg épen nem kellenének, mert — hej de sok ember van a föld hátán, ki így okoskodik: ez meg ez a munka nem kell; mert nagyon olcsó, nem sokat érhet, hisz tudjuk, hogy olcsó húsnak hig a leve; ez a másik munka meg azért nem kell, mert nagy az ára. Hogy azután melyik fokán áll a műveltségnek vagy csak az érettségnek is az, a ki ára szerint méri a jószág becsét, ennek meghatározását t. olvasóinkra bizzuk.

De térjünk vissza az Akadémiába. Toldy Ferencz r. tag jelenté, hogy Turinban lakó egyik jó barátját megkérte, másoltasson le számára az ottani könyvtárból egy középkori francia beszélyt, mely Salamon magyar királyra vonatkozik, s hogy ennek folytán Olivieri György ura másolást ingyen végezte, s a kéziratot a m. t. Akad. könyvtárának megküldte. Címe ez: „Histoire du roi Salomon d' Hongrie, qui régna en 1075 ou environ.“

Az akadémia levélben fogja Olivieri urnak kifejezni szives köszönetét.

„Általában határozatba ment,“ — úgymond e helyen a P. Napló tárczája (1863. 75. sz.) — „hogy ezentúl a bel- és külföldi magánosoknak, kik az akadémia könyvtárát műveikkel vagy küldeményeikkel gyarapítják, levélben is tudtul fog adni az akadémia köszönete.“

Lassan lassan csak kibontakozunk önmagunkból, mint kibontakoznak lassan lassan a növény nemesebb részei magából a növényből. Csak napfényt adjon az ég néha és harmatot a nemzet részvételében, és egy kis szellőt vagy ha kell szelet, de sőt vihart is a kritika részéről, mert csak a közszellem éber és féltékeny ellenörködése mellett fűródnek be mélyebben és szélesebben a növény gyökerei a föld rétegei közé.

Meglehet, hogy valamint az Akadémia csak harminczhárom éves korában hozta azt a határozatot, melyről föl tettük volna, hogy az önként értetődik, tudva levő dolog lévén különben is, hogy a vett ajándékot magánosak nagyobb értékű ajándokkal szokták, ha van bennök egy kis büszkeség, visszonozni, testületek pedig a viszontajándékozás tartozása alól fel vannak ugyan mentve, de hogy midőn könyvet kapnak, még annyit se irjanak vissza, hogy megkapták, — ezt, ha írva nem látjuk, — el sem hittük volna. Szeretjük a közvagyon minden kezelőinél a szigorúsággal határos takarékoskosságot. Nem szeretjük, mikor közintézeteink luxussal állítják ki meghívó és egyéb jegyeiket, mert tudjuk, hogy e luxus a nemzetnek sokkal többjében van, mint volna, ha azt magán ember tenné, de az ajándékozót nem tudósítani, hogy küldeménye megérkezett, ez, megvalljuk, nekünk tulságos papiros-, tenta- és pecsétviasz-gazdálkodásnak látszik. Egyébiránt: jobb későn mint soha!

Meglehet meg fogjuk mi most élők érni azt is, hogy a Nemzeti Museum igazgatósága, a különféle jogász, orvos és technikusokat segélyező egyesületek stb. stb. ha a közönséget a kapott könyvekről értesítendik, nem fogják irni többé, hogy „ennyi meg ennyi darab könyvet kaptunk,“ mint a Falusiakban mondják.

Botrány az, uraim, valóságos botrány, mikor a könyveket akár darab akár mázsa számra igtatjuk bevételeink közé s egyik jelenetre emlékeztet az 1840—50 évekből, midőn arról volt eldöntő körökben a szó, hogy mi módon lehetne a könyveket legkönnyebben megútáltatni a közönséggel, s egyik magas állású ember azt tanácsolá: ugy kell velök bánni, mint például avval a másik méreggel, a dohánynyal, font számra kell őket megadóztatni a határon, tekintettel nélkül a tartalomra. Egy másik pedig azt jegyzé meg, hogy az nem elég, hanem lat számra kell őket megadóztatni, mert, — ugymond, — „a nagy könyvek ritkán tesznek kárt, hanem azok a kicsinyek, azok a veszedelmesek.“

Almási dr. Balogh Pál, ki oly sokat fáradott már a bel-

és külföldön hogy a m. t. Akadémia munkásságának több több tért és elismerést szerezzen, a mult ősszel Londonból visszajövet Németalföldnek vette utját s ott, hol egykor annyi magyar ember tanult, hol most is vannak fiataljaink, több tudományos intézetet hívott fel, hogy a magyar akadémiával csereviszonyba lépjenek, s mindannyian készséget mutattak az ajánlott viszony elfogadására. A németalföldi királyi tud. akadémia küldeményei ezóta már meg is érkeztek.

Erre nézve is történt intézkedés, hogy ezentul az innen küldendő könyvek címei a szállító levélben latinul is kitéssenek, hogy a külföldi intézet lássa mit kap. A gyűjteményes munkák szerkesztői pedig bekérendik az egyes értekezések szerzőitől irataik latin címeit is, s az ezekből összeállított latin nyelvű tartalomjegyzék, külön lapra kinyomatván a külföldre menendő példányokhoz szintén fog mellékelteni. Eddig leginkább természettudományi és archaeologiai kiadásai az akadémiának vonták magokra a külföldi tudósok figyelmét, mi több rendbeli kérdezősködésre szolgáltatott alkalmat.

Még egy. Néhai Fekésházy Mihály, egykor a tokaji kincstári urodalom ügyvéde 1848-ban készített végrendeletében akként intézkedett, hogy a hagyományok kielégítése után maradandó vagyona tőkesítessék, s ennek kamatai, még testvérei élnek, ezeknek adassanak ki, ezek halála után pedig a magyar nyelv terjesztésére fordítassanak. A mód meghatározását a magyar ministeriumra bízta a végrendelező. Miután 1855-ben utolsó nővére is meghalt, az érintett alapítvány a magyar kormány kezelése alá jutott, a most már mintegy 12,835 ftnyi összeg Fekésházy Alapítvány czime alatt az országos főpénztárban kezeltetvén. A helytartó tanács már régebben megkérdezte az akadémiát, mikép lehetne az alapítványt az alapító szándékával leginkább megegyezőleg kezelni. Az akadémia még 1861-ben jul. 6-án terjeszté fel javaslatát. Most ennek folytán a kormánysszék egy újabb intézménye tudatja, hogy a Fekésházy Alapítvány életbeléptetésére az akadémia javaslata elfogadtatott, azon hozzáadással, hogy ha olyan nagy és kis gymnasiumokban, hol a magyar nyelv néhány évig kötelezett tantárgy nem volt, vagy tannyelvül nem használtatott, jutalmul kiosztandó magyar könyv nem található, a nevezett országos hatóság jogában álljon ily munkákra az akadémia útján pályázatot hirdetni. Az akadémia e szerint évenként fogja a jutalomkönyvekül alkalmas munkák jegyzékét bemutatni a helytartótanácsnak. A jelen évben 400 ft. fog kirendeltetni. Fölhivatik

továbbá az akadémia, hogy minden ötödik évben, és pedig első ízben 1867-ben tegyen a jutalmazásra érdemesnek talált nyelvészeti munka iránt javaslatot.

Vége April. 1-én is tartott az akadémia rendkívüli ülést, hogy a martius utolsójáig mint véghatárnapig beérkezett pályaműveket számba vegye s felölük intézkedjék. A titoknok jelentéséből arról értesült az akadémia, hogy a Gorove-féle alapítványból kihirdetett harmincz arany jutalomra egy pályamű érkezett be Kölcsey Parainesiséből vett e jelisével „Fáradj a hazáért s ne tenmagadért.“ Ez megbirálás végett a nyelv- és széptudományi osztályhoz tétetett át. A birálat eredménye a legközelebbi nagygyűlés alkalmával fog kihirdettetni. Ellenben a Marczibányi-féle jutalomtételért egy pályamű sem érkezett be. (L. erről bővebben a Kr. L. 1863. 10. sz. 145—147. ll.).

Könyvszemle.

I.

Logika, lélektani alapon fejtegetve, Brassai Sámuel m. akad. tag által. Pest Eggenberger Ferdinánd akadémiai, úgy Geibel, Hartleben, Kilián egyetemi, Lampel, Lauffer és Stolp, Pfeifer, Ráth pesti, Haas bécsi könyvárusoknál. 1858. 8-rét 170 l. ára 1 ft. 15 kr. ujpénz.

Foglalat I. Fejezet. A képzetekről. II. A fogalmak. III. Az itéletek. IV. A megbizonyítás. V. A logikai igazság; és 10 lapnyi pótlékok és világosítások.

Apáczai Csere János, a magyar szellemi élet e ritká erejű és erélyű bajnoka, ki már 1653-ban adott ki Trajectumban „Magyar Encyclopaediát,“ azaz: minden igaz és hasznos bölcsességnek (ő így írta e szót) egybefoglalását, — annak idején Logikát is irt, mely Gyulafehérvárt 1655-ban látott világot. Irodalmunk e téren azáltal a német irodalmat megelőzte,“ jegyzé meg erre multkor az akadémiában Purgstaller. Az akadémia pedig felszólította volt a marosvásárhelyi főiskola tanári karát, hogy ama Logikának az ő iskolájok könyvtárában nem régen feltalált s eddig egyetlennek ismert példányát lemásolás vagy ha szükségesnek találtatnék, kinyomatás végett közölje. A nevezett főiskola derék tanári kara válaszul írta, hogy igen szivesen, hogy a kívánt logikát már másoltatni kezdték is; de ezt teljes hűséggel kívánván eszközölni, a másoltatás kissé lassan halad. Addig is azonban arról értesítik az akad. titoknokát, hogy „ha a felküldendő másolat nyomán a m. akadémia a mű kinyomatását rendelné el: az eredeti nyomtatvány egyetlen példá-

nyát is a t. akadémia rendelkezése alá bocsátják, s előleges értesítés után azonnal Pestre küldik. Az akadémia a másolatot köszönettel fogadja s az eredetit is kéri, miután Apácza Csere Logikáját ki akarja adni. „Nyelvészeti és tudományos tekintetben egyaránt becses ereklye az.“

Mikép történhetett, hogy oly fényes és bátor elmét milyen Csere Jánosé vala, munkáival együtt elboríthatá homályával az idő, némiképp megértjük, ha életírását forgatván látjuk, hogy „mivel Virgilius magyarázatával kapcsolatban a földleirást, természettant és csillagászatot is előadván, számos tanítványnyal dicsekedék, tanár társainak neheztelését voná magára, kik őt a fejedelem előtt azon színbe állíták, mintha a ref. vallást megrontani ügyekeznek, úgy hogy a fejedelem egykor e szavakra fakadt: „Ha ilyen, úgy megérdemli ez az ember, hogy a fehérvári torony tetejéről vettessék alá.“ Ekkép Fehérvárt nem volt maradása, és áttetették Kolozsvárra.

Régen akartunk az előttünk fekvő Brassai-féle logikáról írni. De már akkor is a Csere-féle logikával biztatott a közhir. Ki sem mondhatjuk, mennyire szeretttük volna az 1656-ik évi logikát összehasonlítani az 1858-ik évivel. De a logika szüksége már oly kiáltóvá lett, hogy azt a mi mondani valónk e tárgyban van, nem akarjuk többé halasztani.

Hogy nézeteinket a Brassai-féle logikáról elmondani halogattuk, annak egyik oka abban rejlik, hogy mi az apácza Csere-féle logikáról igen kedvező elővéleménynyel vagyunk, melyet mindazonáltal látatlanban még sem merünk kimondani, mert meglehet, hogy nagyban csalódunk. A Brassai-féle logikát is örömmel vettük kezünkbe, de ime már az első lapon leesett az állunk, midőn ezeket találtuk a munka küszöbénél:

1. A logika czélja. A logika czélja az emberek közt egymás megértésének eszközlése. 2. A logika tárgya. Mivel az emberek főképp beszéd által közlekednek egymással, tehát a logika a beszédet kell, hogy értelmessé tegye.

Harmadik czikkecskéül már e kérdés áll: „Honnan ered a beszéd? S erre 10 sorban felel. Azt nem mondja a felelet, hogy honnan ered a beszéd, hanem azt mondja, hogy van beszéd és gondolat; de a tulajdonképi gondolat neve ugymond, csak azt a későbbi reflectált műfolyamot illeti, mely már beszédalakban, az az szókbán birja magát formulázni, nem pedig azon belső lelki műfolyamot, mely beszédünket nemzi, s erről a beszédnemzőről azt állítja, hogy eddig az emberek között nem hogy nevet kapott volna, de még philosophust sem tudunk, a ki mi-volta megvizsgálásával foglalkodott volna.

Hogy mindjárt a küszöbön megütkezünk, mert összetördelt oszlop-fővel, vagy ha tetszik, rakásra vagdalt gallyakkal találkozánk, hol emelt lépcsőnek lett volna helye, az elkedvelenített ugyan de elbátortalanítani

nem birt. Mertünk, az az botorkáltunk a munkán keresztül végig mint fiatal korunkban a Vihnye közelében létező hires kötengeren. Sok időt és türelmet, sok munkát és fáradságot fordítottunk rá, hogy ha netalán valahol el volna valami rejtve, a mit többnek lehetne venni törmelék-kőnél, s a mit csak némileg is érdemes volna haza vinni és gyűjteményeink közé sorozni, figyelmünket el ne kerülhesse.

Nem hittük, nem akartuk hinni, hogy a férfit, kit épen logikusnak szokás tartani, e könyvet éber állapotban írta. Sokkal hihetőbbnek látszanék, ha valaki mondaná, hogy a közkedvességű tanár meleg nyári délutánokon meghittebb tanítványaival egy teremben dolgoztatván, elbóbiskolt s örökké munkás lelke altában is folytatván munkásságát úgy a hogy, fennhangon álmodozék, a tanítványok pedig merő kegyeletből feljegyezgették a miket hallottak, s ott felejtették. Később rájuk akadván e jegyzetekre és saját lelke mássára ismervén bennök, nem állhatott ellen a kísérletnek, a kuszált jegyzeteket, hogy a zavar még tökéletesb legyen egy kissé még jobban összekuszálván, kiadta, és nem tudhatni miért miért nem, 170 lapnyi térrel beírta, azt mondván azonban a munka ily kora bezárása által megszorodott feleinek, hogy „sokat lehetne és kellene még itt mondani a logika viszonyáról a többi tudományokhoz, de kifogytam a helyből és időből.“ (Mily kegyetlen végzet! Ilyen bőforrásu vizet beszorítani 170 lapra! Mi pedig az időt illeti, mi ugy tudjuk ugyan hogy szerzőt a mult századtól kapta örökben a jelen, ő mind a mellett ez egyszer kifogyott az időből.) De, — így hangzik a mit az elszomorodott lelküek vigasztalására ígér, — „ha elég nagy lesz a philosophiát kedvelő (vagy is a bölcsesség-szeretetet kedvelő) olvasók száma, s könyvem második kiadáshoz jut,“ (az a második kiadás olyas valamit jelenthet szerzőnél, mint például a Nilus kataraktái, mert fölteszi, hogy könyve juthat második kiadásához is) kipótlom a hiányt.“

Végig botorkáltunk a kötengeren, melynek neve *Logika lélektani alapon fejtegetve* és azon a meggyőződésen kívül, hogy e munkát bírálni lehetetlen, egyebet sem nyertünk.

Adtuk a lélektani alapon fejtegetett Logika első tételeit: hadd álljanak itt annak végsorai is. „E szerint hát materia, forma, értelmezés, axioma, theorema mind összemosvák s aztán értsük meg egymást! Markó (melyik Markó) leggyönyörűbb tájképét súroljuk összevissza olajos szivacsos, míg sem ég sem föld, sem hegy sem lapály, sem szikla sem erdő nem látszik rajta, s aztán mondjuk, hogy Markó nem festett tájképet, sőt a tájképfestés általában nem létezik és csak gyermekes hiú képzelődés játéka. Így tevő tönkre Hegel a logikát!“

Emlékszünk Brassai egyik vallomására, melyet, ha emlékezetünk nem csal, a néhai Szépirodalmi Figyelőben tesz vala közre, s mely szerint ő neki az a tulajdonsága van, hogy mikor írni akar, nem tud sem

kezdeni sem végezni. — Őszintébb vallomást kívánni embertelenség volna. Brassai belvilága nagy tér, széles, magas, hosszú, minden részeiben a mozdulhatlanságig megtöltve minden rendű és rangú szó-egyénekkel, szócsoportokkal és szóromakkal. Azonban csalódnék, a ki gondolná, hogy a mozdulhatlanságot a bőség okozza. Nem! egyes egyedül a rendetlenség okozza, vagy is a világosság hiánya, a logika teljes távolléte. — Képzellen az olvasó nagy könyvtárt, például a pannonhalmit, melyet a Vasárnapi Ujság 1863. 13-ik száma leábrázolva mutat, s képzeljen a könyvtár alá vagy három perczig tartó erős földrengést, mely a könyveket mind egymásra rázza s tetejükbe a terem boltozatát, s a mit ekkor a sürrű porfellegen át maga előtt lát, az lehet körülbelül képe azon lélektani alapnak, melyből e logika, mint Tompa Mihály Repkénye, de nem ám a költemény maga, hanem a növény, a melyről így szól: „Még a mi él, még a mi zöldel, Lehullt párkányt s ivet belepvén Virágtalan virág, a repkény,“ mint a „rom kúszó loncza,“ látszólagos kezdet és vég nélkül felburjázott.

Mikor az ember könyvet vesz kezébe, — önkéntelenül is azt kérdezi magától, mit akarhat vele szerzője. E kérdésre a könyv címe kellene, hogy feleljen; de akkor méltán megkívánja az ember, hogy a könyv ne legyen hasonló Samosatai Lukianos *I g a z t ö r t é n e t e i h e z*, melyekben egy szó sem igaz, azt az egy vallomását kivéve, hogy elejétől végig fillent, *ἐν γὰρ δὴ τῷτο ἀληθεύων λέγω, ὅτι ψεύδομαι* — vagy is igazat csak egyet mondok, t. i. hogy minden szavam hazudság, és ha valaki Logikának, még pedig lélektani alapon fejtegetett logikának nevezi könyvét, ha már csakugyan lehetetlen volt Logikát írnia, írta volna legalább azt a mit irt — logikával.

Sok szemfényfesztőt olvastunk már a szóban levő logikátlan logika szerzőjének neve alatt életünkben, s nem egyszer derűre tágultak arcunk redői. Mindenütt láttuk szerző vergődéseit s azt hittük, az a baja szemének, hogy közel lát. Ez által elveszti ugyan a tájékozásra való képességét, de a mit közéről megnézhet, azt azután jól látja. De Logikája arról tesz bizonyosságot, hogy közel sem lát, csak tapogat, s a mi még nagyobb szerencsétlenség, tapintatából hiányzik annak főkélléke, a gyengédség.

Sok logika forog a világon, mióta organonját Aristoteles átadta másolás végett leirójának, de szerencsétlenebbet annál, melyről itt szólnunk, gondolni is nehéz volna. Az ember nem tudja ki számára és mi végre van írva. Egy ismerősünk azt mondta róla, hogy a magyar fiatal-ság számára van írva egyenesen a végre, hogy a logikának még nevétől is eliszonyodjék, és megvalljuk, hogy, ha ez lehetett volna az írónak célja, ennek, legalább a mi nézetünk szerint, tökéletesen meg is felelt.

Szerző itt nem csak minden más általunk ismert logikánál gyarlóbbat irt, de megvalljuk, hogy ez saját munkái közt is a leggyarlóbb.

Azonban, ha mint logika csak teljes logikátlansága által vonhatja magára a logika történetét teljesen ismerni vágyó bölesész figyelmét, van e könyvnek olyan érdeme is, mely csak az ő sajátja, t. i. kulcsul szolgál annak a magyar írónak, ki Brassai Sámuel neve alatt ir, belvilágához, melyben minden van, a mi kell, hogy gazdagnak mondathassék, de melyből hiányzik a világosság és a mi a szabadság birodalmában nélkülözhetlen, a rend! Unus erat toto naturae vultus in orbe, quem dixere chaos; rudis indigestaque moles; nec quidquam, nisi pondus iners; congestaque eodem non bene junctarum discordia semina rerum. És Lucis egens aer, nulli sua forma manebat, obstabatque aliis aliud.

Nem hiszszük, nem hihetjük, hogy az 1656-ik évi logika ne legyen legalább mécsnek tiszta lángja, összehasonlítva az 1858-ik évnek láng nélkül égő, de annál több búzzel füstölgő lámpás kormos kanóczához.

S z o m b a t h i N a g y K á r o l y.

II.

Egészen más mezőn is mutatunk be és pedig egy új irodalmi terméket, melynek czíme ez: *Képes káték* I. sz.

Zene-katé Lobe után írta Bartalus István. Pest, kiadja Lampel Róbert 1863. 12-rét 154 l. ára 80 kr.

A nemzet munkás szelleme meghozván az új korszak tavaszát, nem minden növény indult egyszerre virágzásnak. Nincs oly éghajlat a föld hátán, még a leggazdagabb s legboldogabb vidékeken sem, hol minden növény már a tavasz első mosolyára fejtené ki színei pompáját, s árasztaná el a leget illatával. Ki ne ismerné fel ebben a leggyöngédebb gondoskodás kézzelfogható de nem mindig méltányolt titkát, mely oda működik, hogy egész éven át legyen, mivel kedveskedhessenek az emberek fiai és leányai egymásnak!

A magyar zene mint tudomány, a mostoha anyára maradt sok gyermek közül tán a legszánandóbb, azon növények közé tartozik, melyek későbbben kezdettek hajtani, későbbben nyilni, de aztán annál szebben, gazdagabban, annál bájolóbb illattal. A magyar zenének mint tudománynak szintén két oldalról kelle szenvednie méltatlan bánásmódot. Azok is ártottak neki, kik tanulmányozásról hallani sem akartak; de ártottak neki azok is, kik a zenét tanulmányozván, mivel ezt magyar művek segítségével nem teheték, idegen kútfőkhöz szoktak, de annyira, hogy a zenét megtanulván a mellett elfelejtették még a magyar szót is.

Mióta Ábrányi Kornél megindította a *Zenészeti Lapokat*,

azóta kezdett a magyar zenére is jobb idő járni. Most már nem kell a zene tudományának még ábéczéjeért is idegen ajku mesterekhez és könyvekhez folyamodni. Az előttünk fekvő **Zene-Katé** pedig, melyet nagyon szívesen osztogatnánk ingyen minden szegény falusi kántornak és kik kántorságra készülnek, — e **Zene-Katé** egész szótára a zenének, melyben minden szó, mely a zene világában előfordul, alaposan, érthetőn és még is röviden meg van magyarázva. — A mi megjegyzéseink egyes szavakra, kifejezésekre vagy az előadás lényegére is netalán itt ott vannak, azokat itt bizvást mellőzhetjük. Mi a zenét a lagártatlanabb időtöltésnek tartjuk, s gyakoroltatását az élet minden állapotaival összeférőnek. Ennél fogva mi is platonisálunk egy kissé, s nem szeretjük azt a fiut még tanítványunknak sem, ki a zenét legalább egy kicsit tudományosan is nem tanulta.

Dr. B. J.

III.

Legujabb. A tudomány barátait általában, lapjaink figyelmesb olvasóit pedig örömmel értesítjük, hogy Dr. **Kautz Gyula** nagy munkájának, melynek címe **Nemzetgazdaság és Pénzügytan**, s melynek első felelét a Kr. L. I. 15. számában ismertettük, második és pedig valamivel nagyobb fele megjelent s már szét is van küldve. A szerző előszaván és a tartalom mutatón kívül, melyek XV. oldalt elfoglalnak, a munka szövege a 305 laptól a 696 lapig terjed sűrű nyomtatásban, s a következőkből áll: II. Rész. **Az ipar és forgalom rendszere.** Névszerint: **Bevezetés**, azután pedig három könyvben a **mezőipari, műipari és kereskedelmi nemzetgazdaságtan.** III. Rész. **A Pénzügy vagy Államháztartás szintén három könyvben**, az állam kiadások, az állam jövedelmek, a Közhitel és Államadósságügy, s a függelékekben az ide tartozó hatóságok és ezeknek teendői.

T á r c z a.

Vegyesek.

A magyar orvosok és természetvizsgálók buzgóbbjai évek óta érlelik a gondolatot, hogy bizony nem ártana senkinek, a nagy-gyűlések félbeszakadt sorát újra megindítani. Ha visszatekintünk a természettudományok állására hazánkban, milyen 1841-ben volt, mikor a magyarországi orvosok és természetbuvárok először tartották meg gyűléseiket, és számba vesszük, mily serkentőleg hatottak e gyűlések az elmékre, mely élénk mozgalmat idéztek elő még azon körökben is, melyeket a tudomá-

nyok elméletei oldala különben csak alig is érint, s mily nagy mértékben mozdították elő a táj ismeretet és a mi ennél is többet nyom, a kortársak közti találkozást és kézfogást, és a mi legfőbb, azon tudományok megkedveltetését, melyek nélkül az új korban sem egyesek, sem családok, sem községek, sem országok számára üdv többé nincs, s mely tudományok nálunk még is nem csak pártfogásra nem találnak, de sőt hol nyíltan hol alattomban üldöztetnek és rágalmaztatnak: lehetetlen gyanús szemmel nem néznünk azon férfiakra, kik mindenféle szépszinű és szépen csengő ürügy alatt ama gyűlések sorának új megindítását évek óta gátolják, s kik most is minden követ megmozgatnak, hogy a soproni gyűlés mely 1847-ben oly sokat ígérőleg ment vala végbe, még soká maradjon utód nélkül. Meglátjuk ki lesz a győztes, az éj-e vagy a nap, Ormuzd-e vagy Ármány. Mart. 14-én a nemzeti Museumban értekeztek erről a főbbek, és b. E ö t v ö s J ó z s e f meg dr. S a u e r I g n á c z, az egyetem ez idő szerinti feje, felkérettek intézkedni, hogy a IX-ik nagygyűlést f. é. szeptemberben meg lehessen tartani.

Ott lapozgatván minapában a Kr. L. gyökérlevelei közt, szemembe tünt az a nyílt levél is, mely A. n. n. i. sz. aláírással ugyanott a 86. lapon áll, s azt kérdi: „Mi történik néhai gr. T e l e k i J ó z s e f **Hunyadyak kora** című munkájával.

Tudunkra kapott a nemzet azóta ígéretet, hogy majd majd; mely ígéret, az igaz, hogy A. n. n. i. sz. felszólalása után látott világot, de ezt egy szóval sem érintette, sőt az áprilisban megjelent ígéret alá olyan martiusi nap volt írva, miből azt hihesse a világ, hogy a Kr. L. felszólalására nem volt semmi szükség. Mindegy. A Kr. L. szerkesztőségétől tudom, hogy A. n. n. i. sz. levele alatt az üdvözült gróf nevenapja állt, s csak nyomdai gondatlanságból maradt el.

Egy éve már ennek is, és bizván, hogy a tett nyomban követte az ígéretet, azt a kérdést koczkatjuk: melyik nyomdában nyomatik a **Hunyadyak korának VI. kötete**, mennyire vannak vele, s melyik időre gondolják megörvendeztetetni a teljesen kész munkával a véghe-tetlen türelmű magyar közönséget? *) **G a r b ó V i n c z e.**

*) Kaptunk már nem csak itthon élő hazánkfiaitól, hanem azoktól is, kik a külföldön szereztek magoknak kénytelenségből vagy önként tisztességes állást, melyen kis könyvtárka is elfér, de kik azért minden közügyeinkre, különösen a maradandóbbakra, milyen, hogy rövidke legyünk, az irodalom is, szeretettel és nemével a kegyeletnek pillantanak vissza, — kaptunk sok helyről ehhez hasonló kérdéseket; de bevárandónak véltük első felszólalásunk után a teljes esztendő végét. **Szerk.**

Kiadó és felelős szerkesztő: **Riedl Szende.**

Főmunkatárs: **H e g y i G y u l a.**

Pest, 1863. Nyomatott Kozma Vazulnál. (Hal-piacz és aldunaszor sarkán 9. sz.).